

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
“УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”

ЗІНЧЕНКО ВІКТОР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 336.71(477)(043.3)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Спеціальність 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Суми – 2008

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Державному вищому навчальному закладі “Українська академія банківської справи Національного банку України”.

Науковий керівник – доктор економічних наук, професор,
заслужений економіст України
Єпіфанов Анатолій Олександрович,
ДВНЗ “Українська академія банківської справи
Національного банку України”, ректор

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, доцент
Циганов Сергій Андрійович,
Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету
ім. Т.Г. Шевченка, професор кафедри
міжнародних валютно-кредитних
і фінансових відносин;

кандидат економічних наук, доцент
Колодізєв Олег Миколайович,
Харківський національний
економічний університет,
завідувач кафедри банківської справи

Захист дисертації відбудеться 23 травня 2008 року о 15.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 55.081.01 Державного вищого навчального закладу “Українська академія банківської справи Національного банку України” за адресою: 40030, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57, зала засідань вченої ради.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного вищого навчального закладу “Українська академія банківської справи Національного банку України” за адресою: 40030, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57.

Автореферат розісланий “ ___ ” _____ 2008 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.М. Бурденко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Банківська система є важливою складовою механізмів ринкового та державного регулювання економіки, має виключне значення для формування і підтримки базового рівня довіри у суспільстві як передумови сталого розвитку, включаючи довіру економічних суб'єктів один до одного, до національної грошової одиниці та держави. Протягом 2002-2007 років банківська система України розвивалася динамічно, покращилися її кількісні і якісні характеристики, підвищилася конкурентоспроможність українських банків. Стійкість і спроможність українських банків протистояти кризовим явищам у суспільстві підтвердилися у кінці 2004 року, коли банківська система успішно справилася з загрозою втрати ліквідності, яка була пов'язана з політичною дестабілізацією в країні. Діяльність банків протягом 2002-2007 років характеризувалася поліпшенням якості активів, нарощуванням капітальної бази, залученням депозитів, підвищенням ефективності діяльності, що є ознаками достатньої стійкості.

Водночас на даному етапі розвитку спостерігається посилення фінансової нестабільності, яка охоплює не лише національну економіку, а й поширюється у регіональному і світовому масштабі та має як циклічний, так і епізодичний характер. Зазначена тенденція підсилюється відкритістю економік у цілому та банківських систем зокрема внаслідок лібералізації міжнародної торгівлі фінансовими послугами. Це вимагає використання нових концепцій, методологічних та методичних підходів до вивчення методів оцінювання та умов забезпечення стійкості національної банківської системи.

В економічній літературі значна увага приділяється проблемам становлення стабільної банківської системи, підвищення її стійкості.

Концептуальні основи становлення і розвитку сучасної банківської системи України досліджували у своїх працях А.С. Гальчинський, О.В. Дзюблюк, А.О. Єпіфанов, А.М. Мороз, І.В. Сало, С.А. Циганов та інші вчені. Саме їх наукові праці дозволили сформулювати загальнонаукову основу та визначити основні підходи до дослідження проблеми забезпечення стійкості банківської системи України.

Проблеми забезпечення стійкості банківської системи, її протиріччя і шляхи їх вирішення знайшли своє відображення в дослідженнях вітчизняних вчених О.В. Васюренка, В.М. Гейця, Г.Т. Карчевої, О.І. Кіреєва, С.М. Козьменка, О.М. Колодізева, В.Л. Кротюка, В.І. Лисицького, І.О. Лютого, Л.О. Примостки, М.Ф. Пуховкіної, М.І. Савлука, Р.І. Тиркала та інших.

Серед наукових праць, у яких досліджуються проблеми стійкості банківської системи в цілому та окремі її аспекти зокрема, необхідно виділити роботи таких зарубіжних учених, як: Ф. Аллен, Н. Веллінк, Д. Даймонд, Ч. Кіндлебергер, К.-Дж. Ліндгрєн, Ф. Мишкін, І. Фішер, М. Фрідман, Л. Шумахер та ін.

Не зменшуючи значущості наукових напрацювань в рамках загальної теорії систем, досліджень щодо забезпечення стійкості банків, окремих проблем функціонування вітчизняної банківської системи, зокрема її платоспроможності

та ліквідності, слід все ж констатувати, що у вітчизняній економічній науці практично відсутні спеціальні дослідження методичних засад забезпечення стійкості функціонування банківської системи.

Відсутність комплексних теоретичних розробок, що обґрунтовують побудову системи оцінки та управління стійкістю банківської системи та відповідають цілям розбудови банківської системи України, яка б сприяла довгостроковому економічному зростанню країни, її фінансовій безпеці, була здатна і готова без загрози національним інтересам інтегруватися у світовий економічний простір, зумовила вибір теми дисертаційного дослідження та свідчить про його актуальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукові результати, теоретичні положення та висновки дисертаційного дослідження були використані при виконанні науково-дослідних тем “Сучасні технології фінансово-банківської діяльності в Україні” (номер державної реєстрації 0102U006965) і “Розвиток механізму функціонування банківської системи України під впливом іноземного капіталу” (номер державної реєстрації 0107U012112). До звітів за цими темами включені пропозиції автора щодо удосконалення моніторингу стійкості банківської системи, а також щодо оцінювання наслідків входження іноземних банків до банківської системи України.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є наукове обґрунтування теоретичних засад, розробка методичних підходів та практичних рекомендацій щодо побудови системи забезпечення стійкості банківської системи України та розвитку складових механізму її регулювання.

Відповідно до мети дослідження передбачено вирішення таких завдань теоретичного, методичного та прикладного характеру:

- з'ясувати сутність поняття “стійкість банківської системи” з урахуванням структурної стійкості та наявності самоорганізації системи, а також існуючих визначень цього поняття в економічній літературі;
- виокремити основні макро- та мікроекономічні умови та фактори, що визначають стійкість банківської системи, і з'ясувати характер їх впливу;
- систематизувати теоретичні аспекти впливу діяльності центральних банків на стійкість банківської системи та описати методи оцінювання такого впливу;
- дослідити та описати методи оцінки стійкості банківської системи з метою виявлення можливості їх використання для ефективного банківського нагляду;
- визначити сутність, структуру, функції і принципи формування елементів механізму забезпечення стійкості банківської системи з урахуванням тенденцій її розвитку;
- проаналізувати основні тенденції розвитку банківської системи України з метою виявлення відповідностей із загальною стратегією розвитку держави та визначення факторів забезпечення стійкості на макро- та мікрорівні;
- розробити практичні рекомендації щодо удосконалення моніторингу стійкості банківської системи України;

- обґрунтувати можливість використання моделі дефолту для оцінки ліквідності банківської системи в контексті превентивного нагляду за стійкістю банківської системи.

Об'єктом дослідження є процес забезпечення стійкості банківської системи України як елемента національної економіки.

Предметом дослідження є теоретичні, методологічні і прикладні аспекти стійкого розвитку банківської системи України.

Методи дослідження. В дисертації застосовано широкий інструментарій загальноприйнятих методів наукового дослідження економічних відносин, а саме: метод аналізу і синтезу (при дослідженні мікро- і макроекономічних чинників впливу на стійкість банківських систем), метод абстрагування (при розкритті поняття стійкості банківської системи), метод кількісного та якісного порівняння (при дослідженні підходів до оцінювання стійкості банківської системи), функціонально-системний підхід, описово-аналітичний метод, статистичні методи, зокрема графічний (при дослідженні умов та факторів впливу на стійкість банківської системи України), аналіз динамічних рядів (при виявленні факторів впливу на стійкість банківської системи України) тощо.

При проведенні дисертаційного дослідження використано наукові праці закордонних і вітчизняних учених з питань функціонування банківської системи, регулювання та нагляду, закони України, постанови Верховної Ради, Кабінету Міністрів, Національного банку України, звіти банків України та Асоціації українських банків, матеріали науково-практичних конференцій за темою дослідження. Проаналізовані монографічні дослідження і статті зарубіжних та вітчизняних авторів.

Наукова новизна одержаних результатів. Нові наукові положення дисертації, які розроблено автором особисто та виносяться на захист, полягають у наступному:

вперше:

- розроблено та обґрунтовано комплексну модель забезпечення стійкості банківської системи, яка враховує потребу гнучкого і вчасного реагування на можливі внутрішні та зовнішні негативні впливи. Запропонована структурно-функціональна схема побудови механізму забезпечення стійкості банківської системи розмежовує заходи щодо зниження індивідуального ризику та системного ризику, що дозволяє розробити алгоритм дії наглядових органів при реалізації ризиків;
- запропоновано визначати інтегральний індикатор ліквідності банківської системи на основі оцінки ймовірності дефолту, що ґрунтується на моделі діяльності банку, в якій він розглядається з погляду потоків залучення і розміщення грошових коштів (що не відносяться до міжбанківських операцій), та який, поряд з геп-аналізом, нормативами ліквідності, коефіцієнтним аналізом, можна використовувати при комплексній оцінці ризику ліквідності банківської системи;

удосконалено:

- систематизацію основних умов і факторів забезпечення стійкості банківської системи та доведено необхідність розгляду банківської системи в процесі розвитку, який визначається умовами і факторами макро- та мікрорівня і дозволяє визначити, що стійкість банківської системи забезпечується в тому числі і стійкістю банків як складових даної системи;
- методичний підхід до оцінки загроз стійкості банківської системи, яка відрізняється від існуючих введенням додаткових ознак та груп загроз (первинні та вторинні, прямі та опосередковані, явні та неявні), а також ранжуванням останніх за ступенем значимості та дасть змогу розробити заходи щодо управління загрозами;

набули подальшого розвитку:

- теоретичне обґрунтування економічного змісту поняття “стійкість банківської системи”, для характеристики якого пропонується враховувати структурну стійкість і наявність самоорганізації, завдяки чому стійкість банківської системи може бути охарактеризована як здатність системи повертатися в рівноважний стан, незважаючи на вплив зовнішніх та внутрішніх чинників, базуючись на структурній стійкості, здатності до самоорганізації, підтримці стійкості банків, що входять до системи, та управлінському впливі центрального банку країни;
- уніфікований механізм нормативного регулювання діяльності банків завдяки доповненню і розвитку основних принципів, цілей, завдань і методів організації діяльності з моніторингу стійкості банківської системи України.

Практичне значення одержаних результатів. Розроблені в ході дослідження наукові та практичні висновки і рекомендації можуть бути використані для підвищення ефективності роботи наглядових органів щодо забезпечення стійкості банківської системи України. Розроблені методичні підходи використовуються Національним банком України і враховані у діяльності банків, зокрема:

- методика дистанційного аналізу ризику, що базується на концепції ризикорієнтованого нагляду, включена до системи аналізу діяльності банків Національного банку України (довідка про впровадження від 13.09.2007 № 43-310/1814);
- матеріали дисертаційного дослідження в частині удосконалення методичного інструментарію оцінки ризику ліквідності банків обговорені на засіданні Ради Асоціації українських банків та рекомендовані до впровадження в діяльність банків – членів АУБ (довідка від 21.04.2008 № 04-10/0225);
- підходи до удосконалення комплексу інструментів і методів макропруденційного нагляду використано у Раді Національного банку України (довідка про впровадження від 04.04.2008 № 10-010/50).

Особистий внесок здобувача. Результати наукового дослідження, які виносяться на захист, отримані автором особисто і знайшли своє відображення в опублікованих працях. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використано лише ті ідеї та положення, які є результатом особистої роботи

дисертанта. Особистий внесок здобувача у роботі [8] за списком опублікованих праць полягає у визначенні ризиків, що виникають у зв'язку зі спрощенням процедури кредитування фізичних осіб, та їх впливу на стійкість банків України.

Апробація результатів дисертації. Основні наукові положення і результати дослідження оприлюднені та доповідалися на науково-практичних конференціях і семінарах, зокрема, на Міжнародному семінарі “Робота зі збанкрутіними фінансовими установами” (м. Бішкек, Киргизька республіка, 2003 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції “Банківська система в умовах трансформації фінансового ринку України” (м. Київ, 2003 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції “Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України” (м. Суми, 2003, 2006, 2007 р.), Міжнародній науково-практичній конференції “Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика” (Суми, 2006-2008 рр.).

Наукові публікації. Основні положення дисертації, які повністю висвітлюють результати дослідження, викладено в 14 наукових працях загальним обсягом 9,05 друк. арк., з них: 10 наукових статей опубліковані у наукових фахових виданнях (3,9 друк. арк.), 3 – у матеріалах наукових конференцій (0,15 друк. арк.), 1 – в інших виданнях (5,0 друк. арк.).

Структура та обсяг дисертації визначається метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний текст дисертації викладений на 192 сторінках. Робота включає 5 таблиць, 23 рисунки, список використаних джерел із 191 найменування на 17 сторінках і 8 додатків на 30 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету і основні завдання дисертації, викладено методологічну основу і методи дослідження, відображено наукову новизну та практичне значення результатів роботи.

У **першому розділі “Теоретичні основи забезпечення стійкості банківської системи”** на основі вивчення, критичної оцінки та узагальнення наукового доробку вітчизняних і закордонних вчених, які досліджували стійкість банківських систем, опрацьовано наступні теоретичні питання: сутність банківської системи як складової національної системи; сутність стійкості банківської системи та її елементи; умови та фактори, що обумовлюють стійкість на макро- та мікрорівнях; підходи до побудови механізму забезпечення стійкості банківської системи.

Банківську систему слід визначити як складову економічної та кредитної систем, а по своїй суті як складну самоорганізаційну систему, яка формувалась під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників протягом тривалого часового періоду і є цілісною сукупністю установ, що здійснюють банківську діяльність і виконують функцію внутрішнього управління ними. Таке розуміння банківської системи дозволяє визначити, що її стійкість забезпечується в тому числі стійкістю елементів, які входять до складу системи, і, в свою чергу, впливає на стійкість системи, до складу якої вона входить. Іншими словами, розвиток

банківської системи обумовлений комплексом процесів, що відбуваються у зовнішньому середовищі і комплексом процесів в самій банківській системі та середовищі, яке її оточує. Вказані процеси протікають об'єктивно, оскільки засновані на економічних законах розвитку; більше того, вони незалежні від волі конкретних суб'єктів. Такий підхід дозволяє вилучити систему з навколишнього середовища і проводити її аналіз на основі вхідної та вихідної інформації та аналізувати структуру.

Для характеристики стійкості банківської системи необхідно враховувати її структурну стійкість і наявність умов для самоорганізації. Тобто стійкість банківської системи може бути охарактеризована як здатність системи повертатися в рівноважний стан, незважаючи на вплив зовнішніх та внутрішніх чинників, базуючись на структурній стійкості, здатності до самоорганізації, підтримці стійкості банків, що входять до системи під впливом центрального банку країни.

Стійкість банківської системи доцільно розглядати як форму руху і як стан банківської системи. В першому випадку стійкість є динамічною характеристикою банківської системи, таким розвитком, за яким не тільки адекватно і ефективно виконуються функції системи і призначення в економіці, але і одночасно відбувається розвиток всіх її елементів, тобто характерні не разові позитивні зміни, не тимчасові успіхи у функціонуванні або тимчасова стабілізація, не успіхи окремих банків (навіть найбільших), а динамічний розвиток всіх елементів банківської системи.

Стійкість банківської системи як стан – це якісна характеристика, такий стан банківської системи, в якому реалізується сутність і призначення банківської системи в економіці, адекватно і ефективно виконуються її функції, а також забезпечується здатність відновлювати цей стан після будь-яких відхилень від безпечних параметрів, викликаних дією кризових явищ (спадом економіки, фінансовою кризою, трансформацією економіки).

З урахуванням вищезазначеного стійкість банківської системи країни можна визначити як єдину базу забезпечення своєчасного і безперешкодного переміщення вартостей у межах національної економіки. Вона забезпечується, по-перше, достатньою кількістю високоліквідних коштів (обсягом грошової маси в обігу); по-друге, надійністю (безперебійністю) функціонування платіжних систем, ефективною організацією розрахунків; по-третє, загальністю охоплення системою нагляду банків, що здійснюється центральним банком та контролюючими органами; по-четверте, стабільністю головних макроекономічних показників національної економіки, серед яких низький рівень інфляції, бюджетного дефіциту і розвиненість правових відносин у країні.

Серед умов стійкості банківської системи, які формуються на рівні системи, слід виділити забезпечення ліквідності банків, капіталізацію та захист інтересів кредиторів та вкладників. Доведено, що вплив факторів різних рівнів неоднозначний та потребує окремих методик для оцінки впливу та методів регулювання з боку наглядових органів. З позиції методології даний висновок свідчить, що управління стійкістю системи слід розглядати у єдності трьох складових:

1) в тісній єдності із стійкістю економіки в цілому; 2) у взаємозв'язку стійкості окремого банку із стійкістю банківської системи як цілісного утворення; 3) з позиції окремого банку, його структури, яка складається з певних частин.

Специфіка забезпечення стійкості банківської системи полягає в тому, що, з одного боку, стійкість банківської системи можна розглядати як об'єкт (виходячи з поняття “механізм забезпечення стійкості банківської системи”), з іншого, вона являє собою невід'ємну складову банківської системи. Крім того, параметри стійкості банківської системи самі по собі є цільовими при здійсненні процесу управління розвитком банківської системи.

Виходячи з досліджених принципів і функцій підсистем, які входять до складу механізму забезпечення стійкості банківської системи ($Mech^{загал}$), структуру механізму пропонується розглядати у вигляді сукупності певних локальних механізмів:

1) з точки зору компонентного складу:

$$Mech^{загал} = \{G, Kr, F, M\}, \quad (1)$$

де G – стратегічні цілі, що відповідають стадії циклу розвитку банківської системи, а також стадії розвитку національної та світової економік, та реалізація яких забезпечує стійкість банківської системи;
 Kr – критерії досягнення даних цілей;
 F – фактори, що впливають на стійкість банківської системи;
 M – методи забезпечення стійкості банківської системи;

2) з точки зору функцій:

$$Mech^{загал} = \{Mech^G, Mech^D, Mech^{Dis}\}, \quad (2)$$

де $Mech^G$ – механізм управління цілями забезпечення стійкості банківської системи;
 $Mech^D$ – механізм діагностики;
 $Mech^{Dis}$ – механізм прийняття рішень стосовно забезпечення стійкості банківської системи.

Сукупність запропонованих локальних механізмів має дуальну природу. З одного боку, виділені механізми є складовими загального механізму забезпечення стійкості банківської системи, і, відповідно, мають аналогічний загальному механізму компонентний склад.

З іншого боку, вони ініціюють управлінські впливи по регулюванню, координації окремих компонентів загального механізму. Так, вибір цілі, що найбільш адекватна існуючим умовам розвитку банківської системи, продукується механізмом управління цілями, визначення значень критеріїв досягнення цілі і методу управління стійкістю – механізмом діагностики; оцінка достатності ресурсів для досягнення цілей – механізмом прийняття рішень.

З урахуванням такого підходу, а також конкретизуючи кожен елемент, який повинен входити до системи, була розроблена модель забезпечення стійкості банківської системи (рис. 1).

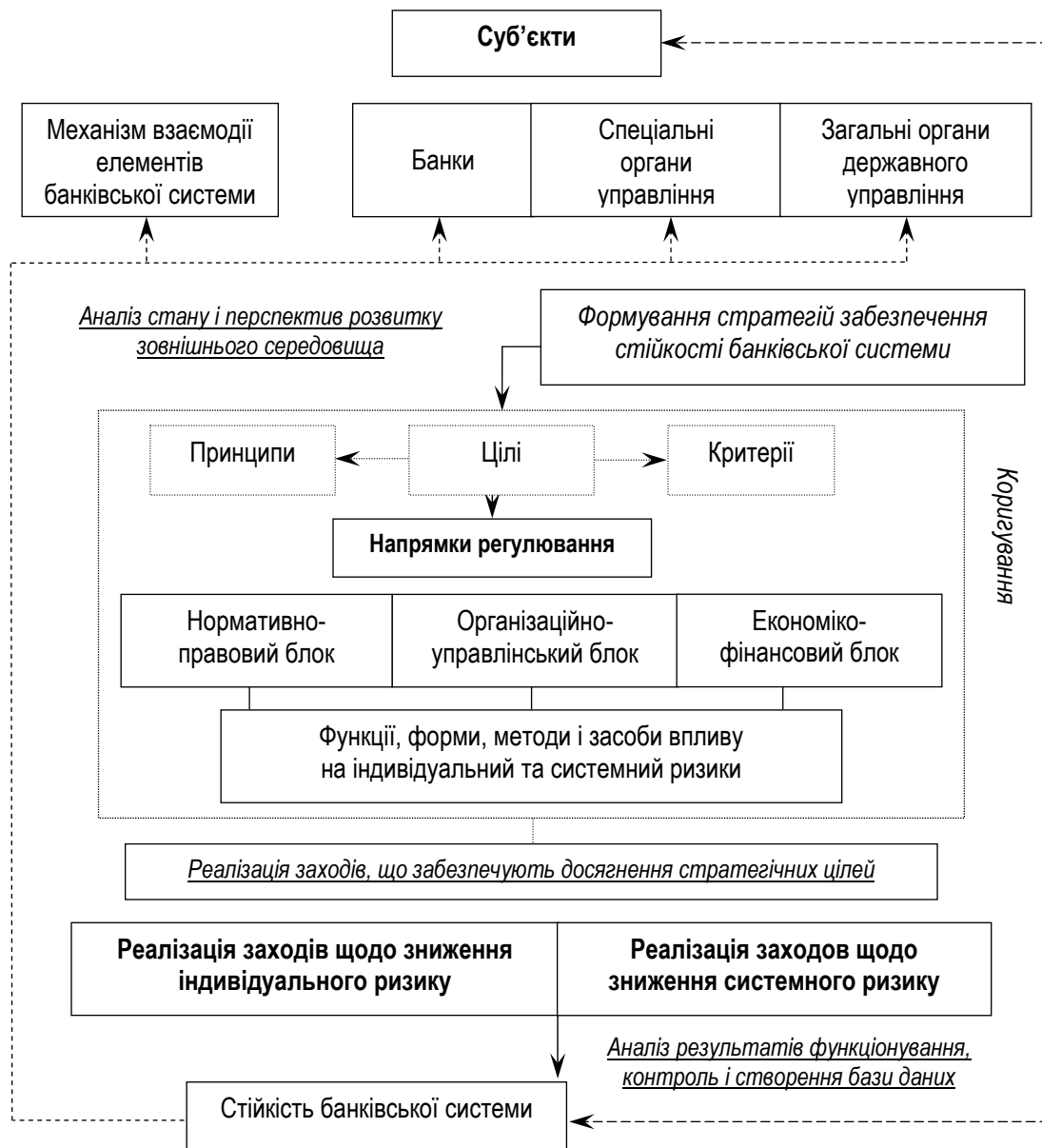

Рис. 1. Структурно-функціональна схема побудови механізму забезпечення стійкості банківської системи

Запропонована структурно-функціональна схема побудови механізму забезпечення стійкості банківської системи базується на теорії системного підходу, яка визначає необхідність наявності стратегії розвитку, принципів, цілей та критеріїв функціонування системи, напрямків регулювання та відповідних їх форм, методів і засобів. У контексті розуміння, що стійкість банківської системи забезпечується в тому числі і стійкістю елементів, які входять до складу системи, а стійкість банківської системи впливає на стійкість системи, до складу якої

вона входить, доцільним при розробці заходів, що забезпечують досягнення стратегічних цілей системи, є розмежування заходів щодо зниження індивідуального та системного ризику.

У другому розділі “Науково-методичні підходи до побудови механізму забезпечення стійкості банківської системи України” обґрунтовані елементи механізму забезпечення стійкості вітчизняної банківської системи, ефективність взаємодії між ними з урахуванням сучасних тенденцій розвитку України.

Вивчення стану та аналіз тенденцій розвитку банківської системи дають підстави стверджувати, що вона в основному сформована і відповідає вимогам нинішнього періоду, в тому числі рекомендаціям Базельського комітету з питань банківського нагляду. Протягом 2001-2007 років вона розвивалася динамічно, покращилися її кількісні і якісні характеристики, підвищилася конкурентоспроможність українських банків. Стійкість і спроможність українських банків протистояти кризовим явищам у суспільстві підтвердив кінець 2004 року, коли банківська система успішно справилася з загрозою втрати ліквідності. Про стійкість розвитку системи банків свідчить зростання відношення основних показників діяльності банків до ВВП. За 2002-2007 рр. відношення активів до ВВП збільшилось до 84,4 %; кредитних операцій – до 68,4 %; зобов’язань – до 74,6 %; балансового капіталу – до 10,2 % (рис. 2).

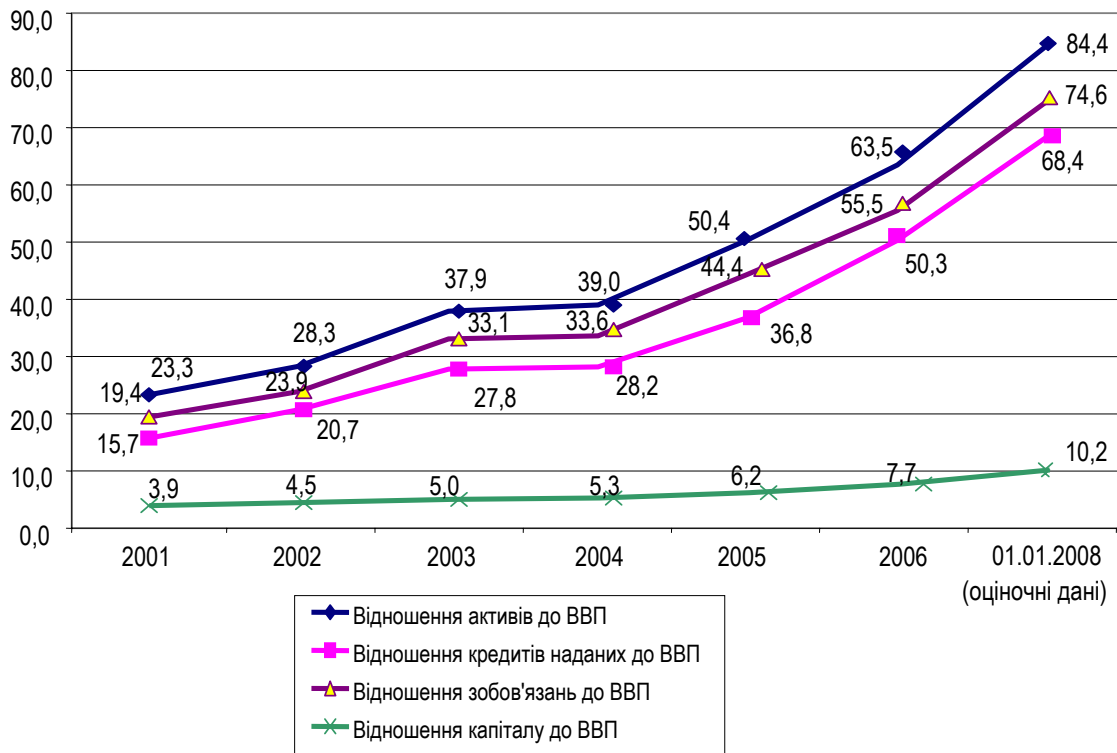

Рис. 2. Динаміка відношення основних показників банківської системи України до ВВП, %

Діяльність банків протягом 2002-2007 років характеризувалася підвищенням фінансової стабільності, поліпшенням якості активів, нарощуванням капітальної бази, залученням депозитів, підвищенням ефективності діяльності.

Регулятивний капітал банків за 5 останніх років збільшився вп'ятеро – до 72,3 млрд. грн. (9,7 млрд. євро), що становить 10,2 % ВВП. Разом з тим зростання економічних процесів в Україні вимагає подальшого збільшення рівня капіталізації банків та їх концентрації. Зобов'язання банків за 2002-2007 роки зросли в 13,4 раза і станом на 01.01.2008 склали 529,8 млрд. грн. і досягли 297,6 млрд. грн. Протягом 2007 року зобов'язання банків зросли на 78,0 %. Кошти населення стали основним джерелом нарощування ресурсної бази банків. Значним кількісним зростанням характеризується активна діяльність банків. Так, активи системи банків зросли на 76,2 % (за минулий рік – на 59,1 %) і станом на 01.01.2008 склали 599,4 млрд. грн. Загальні активи збільшились на 75,3 % (за 2006 рік – на 58,3 %) і склали 619,0 млрд. грн. Випереджаючими темпами зростали довгострокові кредити, що створювало умови для економічного зростання та посилення позитивного впливу банківської системи на соціально-економічний розвиток України. Підвищилася ефективність діяльності банків. Прибуток по системі банків за 2007 рік склав 6,6 млрд. грн., що у 1,6 раза більше, ніж за 2006 рік (4,1 млрд. грн.). За 2006 рік банками України було досягнуто найвищого за останні роки рівня рентабельності активів – 1,61 %. Станом на 01.01.2008 рентабельність активів (ROA) склала 1,50 %, рентабельність капіталу (ROE) – 12,67 % (на 01.01.2007 – 1,61 % та 13,52 % відповідно).

Результати аналізу сучасного стану банківської системи України вказують на існування симптомів, які свідчать про необхідність подальшого забезпечення стійкості, прозорості та конкурентоспроможності банківської системи. Так, за останні роки в банківській системі України посилилась тенденція виходу на вітчизняний ринок банківських послуг іноземних банків та зростання до 30 % участі нерезидентів у капіталі банків.

З метою пом'якшення можливих негативних наслідків відкриття в Україні філій іноземних банків і максимального використання їх потужного фінансового потенціалу доцільним є посилення вимог щодо надійності новостворюваних іноземних банківських установ шляхом встановлення відповідних критеріїв їх допуску на український ринок.

Існування симптомів (недоліків) у розвитку банківської системи викликано низкою проблем. Було визначено, що проблеми, які впливають на розвиток банківської системи, лежать поза її площиною. Найбільш важливими з них є:

- повільні темпи ринкових перетворень реального сектора економіки;
- слабкий і недостатньо прозорий фінансовий стан значної кількості підприємств;
- недостатній розвиток фондового ринку, а також ринку землі і нерухомості;
- незахищеність прав кредиторів і вкладників.

Проте розвиток банківської системи обмежується і через проблеми, притаманні самій банківській системі, в тому числі через проблеми розвитку. Основними серед них є:

- необхідність подальшого підвищення рівня капіталізації банків з метою забезпечення сталого економічного зростання необхідними за обсягами, ціною і термінами ресурсами;
- необхідність підвищення якості та конкурентоспроможності банківських послуг;
- недостатній рівень корпоративного управління в банках;
- недостатній рівень управління банківськими ризиками.

Основним принципом удосконалення системи регулювання банківської діяльності і банківського нагляду на період є впровадження стратегії активної ролі банківського нагляду, орієнтованого на виявлення проблем у діяльності банку на ранніх стадіях їх виникнення та своєчасне реагування Національного банку України з метою запобігання їм та уникнення кризових явищ або пом'якшення їх впливу на економіку. Необхідне подальше впровадження міжнародних норм і досвіду з урахуванням особливостей організації і функціонування ринку банківських послуг в Україні. Для наближення банківської системи України до міжнародних стандартів і підвищення безпеки банківської діяльності Національному банку України доцільно продовжити роботу з впровадження ключових документів Базельського комітету з питань банківського нагляду.

На підставі аналізу тенденцій розвитку банківської справи і банківського нагляду нами розроблена схема процесу гармонізації міжнародного банківського нагляду (МБН) (рис. 3).

У напрямі продовження впровадження процесу нагляду на основі оцінки ризиків передбачається сприяти розвитку у банківському нагляді підходів, орієнтованих на ризик, що включають в себе оцінку кількісних характеристик ризику та якості управління ризиками, як на рівні індивідуального банку, так і банківської системи в цілому, що сприятиме підвищенню надійності та стабільності банківської системи України.

Розвиток підходів, орієнтованих на ризик, у банківському нагляді повинен здійснюватися шляхом:

- перенесення акценту при проведенні інспекційних перевірок правильності здійснення банківських операцій на оцінку ризиків, що виникають у результаті їх здійснення;
- зосередження нагляду за діяльністю банків на оцінці кількісних характеристик ризиків та якості управління ризиками;
- переходу від оцінки подій у діяльності банку, що сталися в минулому, на прогнозування розвитку банку та притаманних йому ризиків;
- впровадження нагляду за діяльністю банків на консолідованій основі, включаючи оцінку ризиків, що виникають через взаємини в межах банківських об'єднань та мають існуючий та/або потенційний вплив на об'єкт банківського нагляду;
- продовження роботи, спрямованої на підвищення розміру, якості банківського капіталу та його адекватності рівню ризиків, що приймаються банком.

Рис. 3. Гармонізація міжнародного банківського нагляду

У третьому розділі “Удосконалення оцінки як складової механізму забезпечення стійкості банківської системи України” досліджені підходи до моніторингу стійкості банківської системи; фактори і загрози, які можуть впливати на стійкість банківської системи, подана їх класифікація. Особлива увага приділяється індикаторам стійкості банківської системи, а також обґрунтуванню методів оцінки рівня і динаміки стійкості банківської системи.

Діагностика стійкості банківської системи повинна здійснюватися в ході моніторингу стійкості банківської системи, який передбачає збір даних, що характеризують стійкість банківської системи, їх аналіз і розробку на цій основі коригуючих заходів, а також прогнозний розвиток економіки за виділеними параметрами. Слід зазначити, що рішення можуть мати як оперативний, так і концептуальний, стратегічний характер.

З функціональної точки зору, моніторинг стійкості банківської системи – це інформаційна система, що включає безперервне спостереження за рівнем стійкості банківської системи, її аналіз, оцінку і прогнозування з метою ухвалення ефективних рішень для забезпечення стійкості банківської системи.

З організаційної точки зору, моніторинг стійкості банківської системи є системою з певним набором елементів, до якого входять: мета, об'єкт, предмет, суб'єкт і механізм.

Головна мета моніторингу стійкості банківської системи – попередження кризових явищ. В його основі – постійне спостереження за банківською системою з метою виявлення факторів, що впливають або можуть вплинути на її стійкість, визначення взаємозв'язку та взаємозалежності цих факторів та прийняття відповідних та своєчасних коригуючих заходів.

Механізм моніторингу стійкості банківської системи включає задачі, принципи, напрями, методи, індикатори, нормативне, технічне та інформаційне забезпечення (рис. 4).

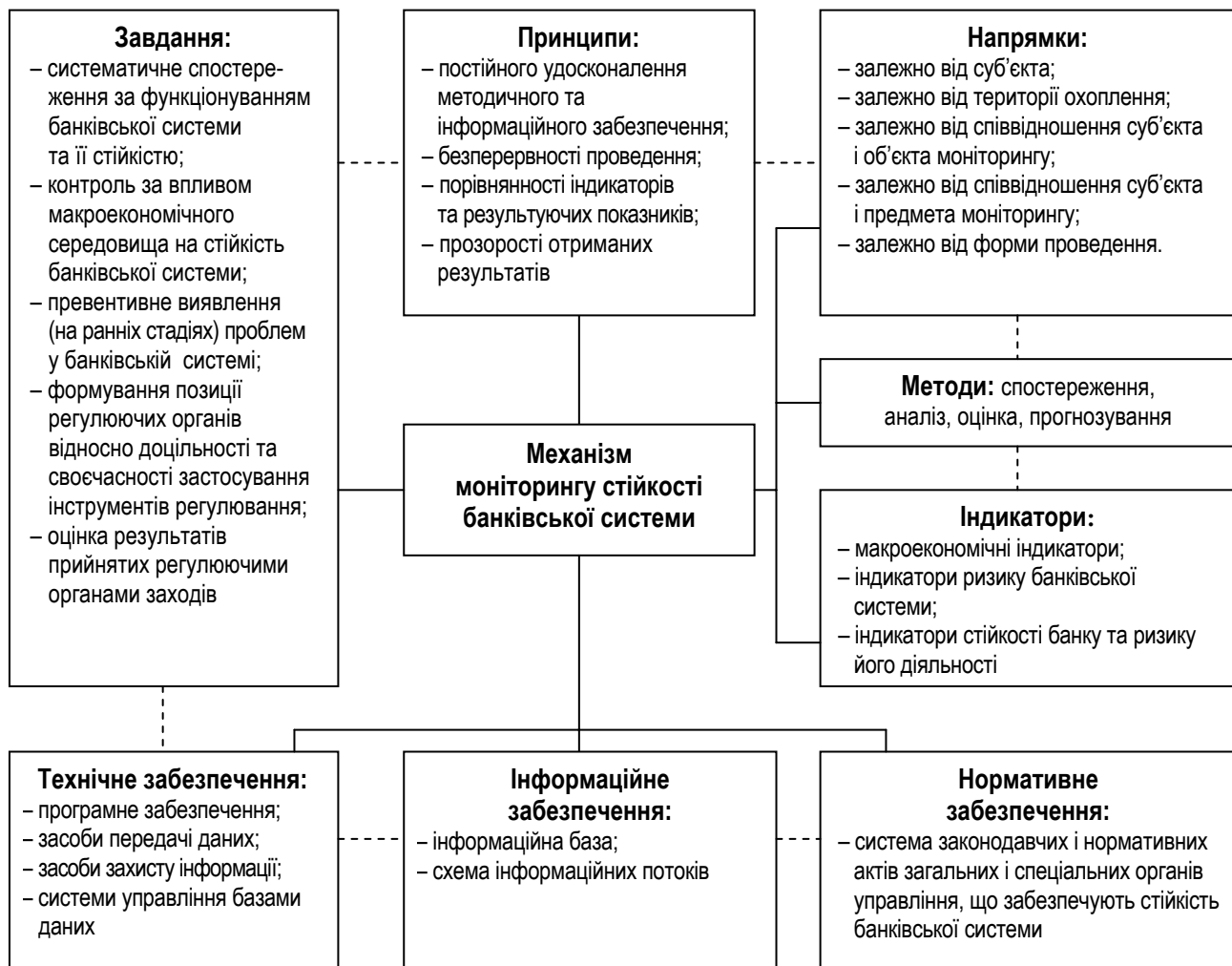

Рис. 4. Механізм моніторингу стійкості банківської системи

Забезпечення стійкості банківської системи передбачає зменшення різноманітних видів ризиків, що у загальному вигляді запропоновано розглядати як:

- індивідуальний ризик – унікальний ризик, властивий конкретному банку. Цей ризик виникає у зв'язку з непрофесійним менеджментом, неврахуванням конкурентів та інших факторів, вплив яких можна усунути;
- системний ризик – ризик, який визначається зміною економічного циклу в країні або кон'юнктурних циклів на ринках.

Між системним та індивідуальним ризиком у банківській системі існує значний причинно-наслідковий зв'язок: індивідуальний ризик може стати причиною систематичної події, яка підвищує системний ризик всієї банківської системи, і навпаки, зростання системного ризику призводить до систематичних подій, які підвищують індивідуальний ризик окремих банків.

Запропонована нами методика містить такі етапи конструювання інтегральної оцінки стійкості банківської системи:

- формування множини індикаторів;
- визначення характеристичних (оптимальних, порогових та граничних) значень індикаторів;
- нормалізація індикаторів (приведено та апробовано два методи: за першим з них нормалізація відбувається шляхом коригування показників з урахуванням їх віднесення до стабілізуючих та дестабілізуючих; за другим – шляхом коригування показників з урахуванням їх відповідності пороговим значенням, визначеним емпіричним шляхом);
- визначення вагових коефіцієнтів;
- розрахунок інтегрального індексу.

Узагальнений інтегральний індикатор стійкості банківської системи (I_j) визначається за формулою (3):

$$I_j = (I_{j1} + I_{j2}) / 2, \quad (3)$$

де I_{j1}, I_{j2} – інтегральні показники, розраховані за різними методами.

Розрахунок інтегрального індикатора для першого методу розрахунку нормалізованих значень індикаторів здійснюється за формулою (4):

$$I_{j1} = \sum a_{ij} \cdot z_{ij1}, \quad (4)$$

де a_{ij} – вагові коефіцієнти, що визначають ступінь внеску i -го показника в інтегральний індекс;

z_{ij1} – нормалізовані значення вхідних показників x_{ij} , розраховані за першим методом.

За другим методом розрахунок нормалізованих значень індикаторів здійснюється за формулою (5):

$$I_{j2} = \sum a_{ij} \cdot z_{ij2}, \quad (5)$$

де z_{ij2} – нормалізовані значення вхідних показників x_{ij} , розраховані за другим методом.

Розрахунки повинні здійснюватися Національним банком України щоквартально на підставі офіційних даних статистичного обліку Державного комітету статистики України, Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України, Міністерства фінансів України та власних даних, отриманих у результаті пруденційного та інспекційного нагляду.

Оцінка якості управління ризиком ліквідності та перспектив розвитку бізнесу і прогнозування фінансового стану банків повинні враховуватись у рамках диференціації та оптимізації режиму банківського нагляду. З огляду на відсутність однозначного вирішення цього завдання пропозиції щодо впровадження індикатора ліквідності банківської системи, запровадження системного підходу до процесу управління та контролю ризику ліквідності банків на основі моделі дефолту заслуговує на увагу з боку наглядових органів як один із шляхів оптимізації здійснення їхньої наглядової функції, особливо у сфері контролю за ліквідною позицією банків.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне обґрунтування та запропоновано нове вирішення наукової задачі, що виявляється в розробці методичних підходів та практичних рекомендацій щодо побудови системи забезпечення стійкості банківської системи України та розвитку складових механізму її регулювання.

За результатами дисертаційного дослідження зроблено наступні висновки та внесені пропозиції науково-теоретичного і прикладного характеру:

1. Банківську систему слід визначити як складову економічної та кредитної систем, а по своїй суті – як складну самоорганізаційну систему, яка формувалась під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників протягом тривалого часового періоду і є цілісною сукупністю установ, що здійснюють банківську діяльність і виконують функцію внутрішнього управління ними. Таке розуміння банківської системи дозволяє визначити, що стійкість банківської системи забезпечується в тому числі і стійкістю елементів, які входять до складу системи, а стійкість банківської системи впливає на стійкість системи, до складу якої вона входить.

2. Поглиблено теоретичні засади щодо визначення сутності поняття “стійкість банківської системи”. Для характеристики стійкості банківської системи необхідно враховувати її структурну стійкість і наявність умов для самоорганізації. Тобто стійкість банківської системи може бути охарактеризована як здатність системи повертатися в рівноважний стан, незважаючи на вплив зовнішніх та внутрішніх чинників, базуючись на структурній стійкості, здатності до самоорганізації, підтримці стійкості банків, що входять до системи під впливом центрального банку країни.

3. Запропонована структурно-функціональна схема побудови механізму забезпечення стійкості банківської системи базується на теорії системного підходу, яка визначає необхідність наявності стратегії розвитку, принципів, цілей та критеріїв функціонування системи, напрямків регулювання та відповідних їх форм, методів і засобів. В контексті розуміння, що стійкість банківської

системи забезпечується в тому числі і стійкістю елементів, які входять до складу системи, а стійкість банківської системи впливає на стійкість системи, до складу якої вона входить, доцільним при розробці заходів, що забезпечують досягнення стратегічних цілей системи, є здійснення розмежування заходів по зниженню індивідуального ризику та системного ризику.

4. Основними елементами механізму забезпечення стійкості банківської системи України є: стратегія розвитку, цілі системи та окремих її складових, інструменти досягнення визначених цілей, а також система регулювання та нагляду за виконанням поставлених цілей. Стратегія розвитку банківської системи визначає всі аспекти її функціонування, встановлюючи її цілі і методи їх досягнення в довгостроковій перспективі. Тому саме стратегія розвитку визначає особливості побудови механізму забезпечення стійкості банківської системи. Взаємозв'язок між стратегією розвитку банківської системи і механізмом забезпечення її стійкості проявляється не тільки в тому, що перша визначає другий, але і у наявності зворотного зв'язку, а саме: вибір того чи іншого варіанта побудови механізму забезпечення стійкості банківської системи може вимагати певного коригування зазначеної стратегії чи попереднього урахування певних ризиків втрати стійкості при її розробці.

5. Основним принципом удосконалення системи регулювання банківської діяльності і банківського нагляду на період є впровадження стратегії активної ролі банківського нагляду, орієнтованого на виявлення проблем у діяльності банку на ранніх стадіях їх виникнення та своєчасне реагування Національного банку України з метою запобігання їм та уникнення кризових явищ або пом'якшення їх впливу на економіку.

Сформульована концепція міжнародного банківського нагляду в умовах глобалізації, яка полягає в необхідності глобального нагляду (глобальний ринок вимагає зміни методології банківського нагляду і руху у бік створення наднаціонального органу банківського нагляду), інтегрованого фінансового нагляду, тобто комбінованого нагляду, що включає банківський, страховий нагляд і нагляд за діяльністю на ринку цінних паперів, а також пред'явлення нових вимог до кваліфікації регуляторів. На підставі аналізу тенденцій розвитку банківської справи і банківського нагляду розроблена схема процесу гармонізації міжнародного банківського нагляду.

6. В основу удосконалення нагляду в умовах фінансової глобалізації повинна бути покладена оцінка ефективності управління ризиками в банках. З цією метою були проведені дослідження методик оцінки ризиків та обґрунтоване першочергове значення аналізу в системі управління ризиками. Дана концепція пропонує комплексний підхід до організації банківського нагляду і проведення аналізу банків. Одночасне застосування таких запропонованих інструментів у сфері банківського нагляду, як показники за системою раннього реагування, статистичної звітності, іншої інформації та попереджувальних заходів сприяє створенню більш ефективної системи банківського безвиїзного нагляду.

7. Запропонована у роботі методика розроблена з метою визначення рівня стійкості банківської системи України як головної складової фінансової безпеки держави і визначає перелік основних індикаторів стійкості банківської системи, їх оптимальні, порогові та граничні значення, а також методи обрахування інтегрального індексу стійкості банківської системи.

Методика базується на комплексному аналізі індикаторів стійкості з виявленням потенційно можливих загроз стійкості банківської системи в Україні і повинна застосовуватися Національним банком України для інтегральної оцінки рівня стійкості банківської системи. Інші органи законодавчої та виконавчої влади, банківські установи в межах своєї компетенції можуть використовувати цю методику та визначати рівень складових стійкості банківської системи для прийняття управлінських рішень щодо аналізу, відвернення та нейтралізації реальних і потенційних загроз її стійкості.

8. Пропозиції щодо впровадження індикатора ліквідності банківської системи, а також системного підходу до процесу управління та контролю ризику ліквідності банків на основі моделі дефолту, заслуговує на увагу з боку наглядових органів як один із шляхів оптимізації здійснення їхньої наглядової функції, особливо у сфері контролю за ліквідної позицією.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

Публікації у наукових фахових виданнях

1. Зінченко В. Вийзне інспектування банків – метод поточного контролю за діяльністю банківської системи в Україні // Вісник Національного банку України. – 1998. – № 7. – С. 3-5 (0,45 друк. арк.).
2. Зінченко В. Підсумки діяльності комерційних банків України за 1999 рік // Вісник Національного банку України. – 2000. – № 3. – С. 18-23 (0,5 друк. арк.).
3. Зінченко В. Підсумки діяльності комерційних банків України за I квартал 2000 року // Вісник Національного банку України. – 2000. – № 6. – С. 8-13 (0,3 друк. арк.).
4. Зінченко В. Підсумки діяльності комерційних банків України за перше півріччя 2000 року // Вісник Національного банку України. – 2000. – № 9. – С. 2-7 (0,5 друк. арк.).
5. Зінченко В. Організація ефективного банківського нагляду в Україні // Вісник Української академії банківської справи. – 2006. – № 2. – С. 67-73 (0,35 друк. арк.).
6. Зінченко В. Сутність і поняття стійкості банківської системи // Вісник Української академії банківської справи. – 2007. – № 2. – С. 83-87 (0,45 друк. арк.).
7. Зінченко В. Механізм забезпечення стійкості банківської системи // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Збірник наукових праць. Випуск 21. – Суми, 2007. – С. 24-27 (0,31 друк. арк.).

8. Зінченко В., Карчева Т. Підвищення ефективності управління ризиками в умовах активізації споживчого кредитування // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 10. – С. 7-11 (0,35 друк. арк., особисто автору належить 0,2 друк. арк.).
9. Зінченко В. Умови та фактори стійкості банківської системи на макрорівні // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Збірник наукових праць. Випуск 22. – Суми, 2008. – С. 324-328 (0,34 друк. арк.).
10. Зінченко В. Дистанційний аналіз ліквідності в системі банківського нагляду // Вісник Української академії банківської справи. – 2008. – № 1. – С. 54-58 (0,5 друк. арк.).

Публікації у матеріалах наукових конференцій

11. Зінченко В. Роль та перспективи діяльності банків з іноземним капіталом в Україні // Міжнародна банківська конкуренція: Теорія і практика: Збірник тез доповідей I Міжнародної науково-практичної конференції (25-26 травня 2006 р.). – Суми: УАБС НБУ, 2006. – С. 11-12 (0,1 друк. арк.).
12. Зінченко В. Роль іноземного капіталу в банківській системі України // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Зб. тез доповідей X Всеукраїнської науково-практичної конференції (22-23 листопада 2007 р.): У 2-х т. Т. 1. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – С. 178-180 (0,03 друк. арк.).
13. Зінченко В. Управління ліквідністю банківської системи: досвід України // Міжнародна банківська конкуренція: Теорія і практика: Збірник тез доповідей I Міжнародної науково-практичної конференції (15-16 травня 2008 р.). – Суми: УАБС НБУ, 2008. – С. 5-6 (0,02 друк. арк.).

Публікації в інших виданнях

14. Закон України “Про банки і банківську діяльність”: Науково-практичний коментар / За заг. редакцією Голови Національного банку України В.С. Стельмаха. – К.: Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре”, 2006 – 520 с. (20,8 друк. арк., особисто автору належить 5,0 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Зінченко В.О. Забезпечення стійкості банківської системи України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит. – Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”, Суми, 2008.

Дисертація присвячена розгляду комплексного механізму забезпечення стійкості банківської системи України. В роботі обґрунтована значимість наявності стратегії розвитку банківської системи в контексті стратегії розвитку економіки країни. Визначено місце регулювання та нагляду в забезпеченні стійкості банківської системи. Виявлені проблемні питання організаційного та методичного

спрямування надали можливість запропонувати та обґрунтувати заходи, що забезпечують досягнення стратегічних цілей банківської системи, при цьому доцільним є розмежування заходів, направлених на зниження індивідуального ризику та системного ризику. Досліджено й узагальнено класифікацію умов та факторів стійкості банківської системи з метою врахування їх особливостей при застосуванні методів регулювання. З урахуванням визначених умов та факторів проведений комплексний аналіз стійкості банківської системи України, який дозволив виявити значимість пруденційного нагляду за стійкістю банківської системи. Доведена необхідність удосконалення моніторингу стійкості банківської системи, який повинен ґрунтуватися насамперед на макроекономічних індикаторах. Запропоновані в роботі методики врахування валютного, кредитного ризиків та ризику ліквідності відрізняються від існуючих та дозволяють органам нагляду більш оперативно реагувати на певні зміни.

Ключові слова: банківська система, стійкість банку, стійкість банківської системи, регулювання, нагляд, ліквідність, ризик, макроекономічні індикатори.

АННОТАЦІЯ

Зинченко В.А. Обеспечение устойчивости банковской системы Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.08 – Деньги, финансы и кредит. – Государственное высшее учебное заведение “Украинская академия банковского дела Национального банка Украины”, Сумы, 2008.

Диссертация посвящена рассмотрению комплексного механизма обеспечения устойчивости банковской системы Украины.

Выявлено, что банковскую систему следует определить как составляющую экономической и кредитной систем, а по своей сути – как сложную самоорганизационную систему, которая складывалась под воздействием внешних и внутренних факторов в течение длительного часового периода и является целостной совокупностью учреждений, которые осуществляют банковскую деятельность и выполняют функцию внутреннего управления ими. Такое понимание банковской системы позволяет определить, что устойчивость банковской системы обеспечивается в том числе и устойчивостью элементов, которые входят в состав системы, а устойчивость банковской системы влияет на устойчивость системы, в состав которой она входит.

Углублены теоретические основы относительно определения сущности понятия “устойчивость банковской системы”. Для характеристики устойчивости банковской системы необходимо учитывать ее структурную устойчивость и наличие условий для самоорганизации. Другими словами, устойчивость банковской системы может быть охарактеризована как способность системы возвращаться в равновесное состояние, несмотря на влияние внешних и внутренних факторов, базируясь на структурной устойчивости, способности

к самоорганизации, поддержке устойчивости банков, которые входят в систему под воздействием центрального банка страны.

Предложенная структурно-функциональная схема построения механизма обеспечения устойчивости банковской системы базируется на теории системного подхода, которая определяет необходимость наличия стратегии развития, принципов, целей и критериев функционирования системы, направлений регуляции и соответствующих им форм, методов и средств. Целесообразными при разработке являются мероприятия, которые обеспечивают достижение стратегических целей системы разграничения мероприятий по снижению индивидуального риска и системного риска.

В работе обоснована значимость наличия стратегии развития банковской системы в контексте стратегии развития экономики страны. Основными элементами механизма обеспечения устойчивости банковской системы Украины являются: стратегия развития, цели системы и отдельных ее составляющих, инструменты достижения определенных целей, а также система регулирования и надзора за выполнением поставленных целей.

В работе сформулирована концепция международного банковского надзора в условиях глобализации, которая заключается в необходимости: глобального надзора (глобальный рынок требует изменения методологии банковского надзора и движения в сторону создания наднационального органа банковского надзора), интегрированного финансового надзора, то есть комбинированного надзора, который включает банковский, страховой надзор и надзор за деятельностью на рынке ценных бумаг, а также предъявления новых требований к квалификации регуляторов. На основании анализа тенденций развития банковского дела и банковского надзора разработана схема процесса гармонизации международного банковского надзора.

Предложенная в работе методика разработана с целью определения уровня устойчивости банковской системы Украины как главной составляющей финансовой безопасности государства, которая определяет перечень основных индикаторов устойчивости банковской системы, их оптимальные, пороговые и предельные значения, а также методы расчета интегрального индекса устойчивости банковской системы.

Предложения относительно внедрения индикатора ликвидности банковской системы, внедрения системного подхода к процессу управления и контроля риска ликвидности банков на основе модели дефолта заслуживает на внимание со стороны наблюдательных органов как один из путей оптимизации осуществления их наблюдательной функции, особенно в сфере контроля за ликвидной позицией.

Ключевые слова: банковская система, устойчивость банка, устойчивость банковской системы, регулирование, надзор, ликвидность, риск, макроэкономические индикаторы.

SUMMARY

Zinchenko V.O. Providing of stability of the banking system of Ukraine. – Manuscript.

The dissertation for the acquisition of a scientific degree of Candidate of Economics in specialty 08.00.08. – Money, finance and credit. – Higher Educational Establishment the “Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine”, Sumy, 2008.

Dissertation is devoted to consideration of mechanism of providing of firmness of the banking system of Ukraine. Meaningfulness of presence of strategy of development of the banking system is in-process grounded in the context of strategy of development of economy of country. Certainly place of adjusting and supervision in providing of firmness of the banking system. Found out the problem questions of organizational and methodical direction gave possibility to offer and ground measures which provide achievement of strategic aims of the banking system here expedient is differentiating of measures, which are directed on the decline of individual risk and system risk. Investigational and generalized classification of terms and factors of firmness of the banking system with the purpose of account of their features at application of adjusting methods. Taking into account certain terms and factors the complex analysis of firmness of the banking system of Ukraine is conducted, which allowed to find out meaningfulness of supervision after firmness of the banking system. The necessity of improvement of monitoring of firmness of the banking system, which must be based on is well-proven, foremost on macroeconomic indicators. The methods of account currency, credit risks and risk of liquidity differ from existing are considered in dissertation and allow the organs of supervision more operatively to react on certain changes.

Key words: banking system, firmness of bank, firmness of the banking system, adjusting, supervision, liquidity, risk, macroeconomic indicators.

Відповідальний за випуск
доктор економічних наук, професор
А.О. Єніфанов

Підписано до друку 14.04.2008.
Формат 60x90/16. Обл.-вид. арк. 0,9.
Гарнітура Times. Тираж 100 пр.

Державний вищий навчальний заклад
“Українська академія банківської справи
Національного банку України”
Адреса: 40030, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
видавництв, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції: серія ДК № 3160